

Качак Т. Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ШКІЛЬНЕ ЦЬКУВАННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

У статті проаналізовано художню репрезентацію шкільного цькування у сучасній українській прозі для підлітків на прикладі повістей «Помста» Юлії Чернієнко, «Пампуха» Алевтіни Шавlach, «Дівчина з міста» Олени Рижко, «Не такий», «І паралельні перетинаються» Сергія Гридіна та «Зеро» Юлії Ілюхи.

Метою дослідження є виявлення домінантних акцентів у зображенні булінгу, психологічного стану і реакцій жертв цькування, а також педагогічного потенціалу цих творів у формуванні критичного мислення юних читачів, соціальної чутливості та здатності до опору.

Булінг у цих творах показаний як багатогранне явище, що включає фізичне, психологічне, вербальне цькування, кібернасильство і соціальну ізоляцію. У повісті «Помста» авторка комплексно розкриває всі види булінгу, простежує джерела насильства (зокрема, домашнє), показує соціальну байдужість учителів і неефективність системи підтримки жертви. У повісті «Пампуха» відзначено можливість подолання булінгу завдяки підтримці психолога, змінам у середовищі та внутрішнім зусиллям героїні. У повісті «Дівчина з міста» булінг має форму фізичних і психологічних знущань, проте підтримка однокласника сприяє соціальній адаптації героїні. Твори С. Гридіна демонструють різні прояви цькування: від фізичного і словесного насильства в «Не такий» до соціальної ізоляції й емоційної кризи у «І паралельні перетинаються». У повісті «Зеро» поєднуються теми шкільного цькування, війни, територіальної нестабільності і расової ідентичності, що ускладнює становище героїні.

Стаття підкреслює, що представлені художні образи жертв цькування є важливим інструментом для розвитку в підлітків критичного ставлення до соціальної несправедливості, емпатії та усвідомлення необхідності активної протидії цькуванню. Водночас акцент робиться на ролі оточення – однокласників, педагогів і батьків – у формуванні здорових міжособистісних стосунків.

Таким чином, дослідження підтверджує, що сучасна українська підліткова проза не лише відображає актуальну соціальну проблему шкільного цькування, а й має значний потенціал для формування у юних читачів навичок соціальної взаємодії та стійкості до негативних явищ у колективі.

Ключові слова: література для підлітків, цькування, булінг, шкільна проза, сучасна підліткова проза.

Постановка проблеми. Проблема шкільного цькування залишається однією з найгостріших у сучасному суспільстві, зокрема у підлітковому середовищі, де формується особистість, закладаються основи соціальної взаємодії та моральні орієнтири. В умовах збройних конфліктів, соціальних потрясінь та змін у сфері освіти ця тема стає ще більш актуальною.

Сучасна українська підліткова проза все частіше торкається болючих, але важливих тем – зокрема, насильства у шкільному середовищі, агресії, приниження, мовчазної згоди оточення та пошуку шляхів опору. Булінг (від англійського bullying) – цькування, залякування, агресивна і неприємно свідомо поведінка однієї дитини або групи дітей стосовно іншої дитини, що супроводжується регулярним

фізичним і психологічним тиском. Метою такої поведінки є самоствердження за рахунок інших, підпорядкування іншої людини своїм інтересам або здобуття авторитету в оточенні. Художнє віддзеркалення цього явища у літературі дає можливість не тільки передати його природу, закономірності, чинники, специфіку, а й відтворити психологічні портрети й продемонструвати різні моделі поведінки жертви, агресора чи спостерігача. При цьому простежується трансформація свідомості, особистісний ріст, сила підтримки та важливість прояву емпатії. Таким чином, література виконує не лише естетичну, а й соціальну функцію – допомагає підліткам осмислити власний досвід, виявити ризики та знайти моральні орієнтири. Це обумовлює актуальність порушеної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема шкільного цькування привертає все більше уваги дослідників у різних галузях знань – психології, педагогіці, праві, літературознавстві.

Аналіз провідних досліджень з проблеми булінгу свідчить про складність і багатовимірність цього явища, що охоплює різні аспекти шкільного життя та міжособистісних стосунків. Найчастіше булінг розглядається через соціо-екологічну призму, де підкреслюється взаємозв'язок між особистістю, шкільним середовищем, родиною та культурними впливами [17]. Багато науковців зосереджуються на психологічному стані вразливих учнів і підкреслюють, що систематичні утиски негативно впливають на самооцінку, мотивацію до навчання та соціальну адаптацію дитини [18].

У психолого-педагогічному аспекті явище цькування серед підлітків досліджують А. Король [8], О. Мельникова, Н. Трофаїла, В. Журавко [11], В. Найчук, А. Тітоходь [12] та інші науковці. Вони акцентують увагу на причинах, формах прояву, психологічних наслідках булінгу, а також на стратегіях його профілактики в освітньому середовищі.

Згідно з даними UNICEF [2], до 2020 року проблема булінгу в українських школах залишалася гострою. Як показало опитування 20 тисяч учнів 10–17 років, понад третина з них (35,5 %) зізналися, що беруть участь в образах чи приниженнях однолітків, а 37,9 % були жертвами таких дій. Четверта частина опитаних респондентів стали жертвами кібербулінгу.

Хоча спостерігається поступове зниження рівня булінгу з 2006 року, досі значна частина дітей зазнає фізичного, психологічного або сексуального насильства. За даними «понад 600 справ щодо булінгу (цькування) у навчальних закладах було зафіксовано упродовж останніх п'яти років в Україні за допомогою пошуковика по судовому реєстру «Бабуся». Найчастіше порушники відбуваються штрафом, проте є й декілька судових рішень, коли винуватцям призначають виправні роботи» [1].

Цькування охоплює широкий спектр поведінкових проявів – від словесних образ до примусу й гендерної дискримінації, які часто перетинаються між собою. О. Ожйова виокремлює два основні його види – фізичне та психологічне цькування. До фізичного належать навмисні штовхання, удари, нанесення тілесних ушкоджень, а також сексуальне цькування як його підвид. Психологічне цькування охоплює вербальні образи, погрози, залякування, ізоляцію, вимагання, знищення або приховування майна та кібербулінг – тобто насильство, що здійснюється за допомогою електронних засобів [13]. Усі ці форми мають на меті завдати психологічної шкоди, викликати емоційний дискомфорт або соціальне відчуження жертви (Рис. 1).

У галузі літературознавства окремі аспекти художнього осмислення булінгу висвітлено у публіцистичній статті О. Купріяна. Через огляд декількох творів авторка показує різні прояви цькування – від однолітків і навіть учителів,

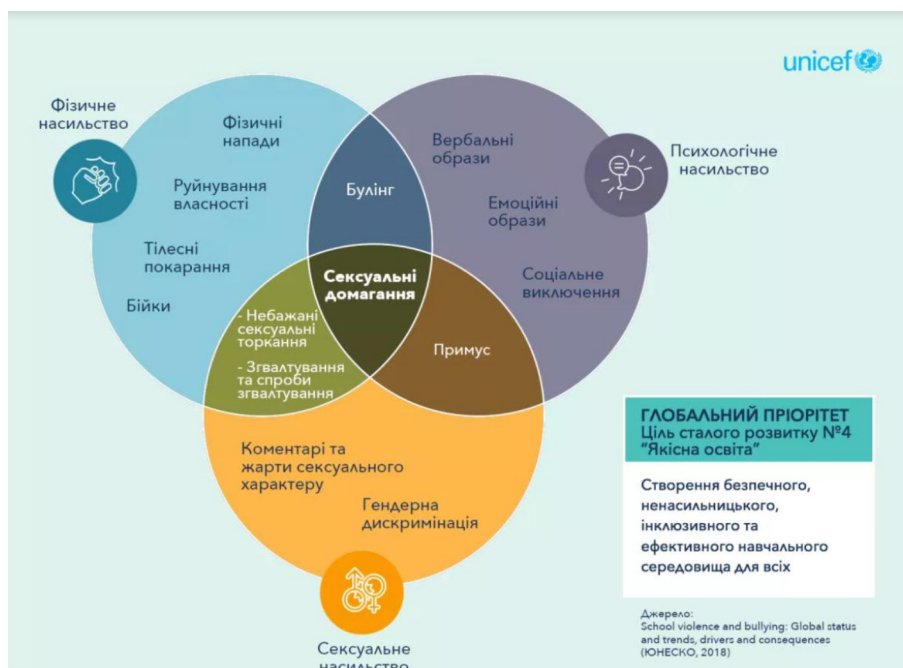

Рис. 1. Види булінгу. Інфографіка UNICEF [2]

а також прослідковує їхній вплив на психіку підлітків, водночас звертаючи увагу на спроби літератури шукати шляхи подолання цієї проблеми. Вона стверджує, що письменники відгукуються на запити аудиторії, а булінг перестає бути табу-йованою темою і поступово входить у поле сучасного художнього дискурсу для молоді [9].

Т. Макарова розглядає повість Ю. Чернієнко «Помста» та аналізує прояви булінгу як внутрішньої мотивації до самоствердження [10]. Т. Качак висвітлює особливості розкриття теми булінгу в сучасній літературі для дітей та юнацтва [6, с. 380–382], характеризує образи підлітків-аутсайдерів [5, с. 181–182]. На прикладі психологічної казки Т. Корнієнко «Недоторка» показує, як через образи дітей-героїв і їхні внутрішні переживання твір формує модель поведінки і усвідомлення читачами проблеми цькування. Така література стає не лише джерелом емоційного досвіду, а й ефективним інструментом формування толерантності та емпатії серед школярів.

Попри наявність праць, присвячених соціальним та психологічним аспектам булінгу, художнє осмислення цього явища в українській підлітковій прозі залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, бракує системного аналізу того, як сучасні українські автори відображають ситуації шкільного цькування, які наративні стратегії обирають і яку роль відіграють їхні твори у формуванні критичного мислення підлітків щодо насильства в їхньому середовищі.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати способи художньої репрезентації шкільного цькування у сучасній українській прозі для підлітків, виявити домінантні акценти, осмислити образи головних героїв – підлітків, які стають жертвами булінгу, їхній психологічний стан, реакцію на ситуацію приниження та цькування, а також звернути увагу на наративні стратегії та педагогічний потенціал цих творів у формуванні критичного мислення, чутливості до соціальної несправедливості та здатності до спротиву.

Виклад основного матеріалу. Тема цькування (булінгу) й конфліктів між однокласниками поширена у сучасній українській шкільній прозі. Її в оповіданнях збірки «Новенька та інші історії» (2014) розкриває Оксана Сайко, коли описує ставлення однокласників до Катьки, з якої насміхалися, кпинили і яку принижували («Катька»), ігнорування хлопцями Славка («Подарунок на святого Миколая»), ставлення ровесників до Лесі, яку називали білою вороною, критикували і не товаришували з нею («Теплий-теплий сніг»), чи

до Лідки («Біла ворона»). Саме кпини однокласників спонукають Вірку з оповідання «У дощовий вечір» до сварки з батьками та втечі з дому. Через такі стосунки Аркаша дивом виживає після передозування («Пізній дзвінок»).

Шкільний булінг – центральна тема у повістях «Помста» (2019) Юлії Чернієнко, «Пампуха» (2018) Алевтіни Шавлач, «Зеро» (2023) Юлії Ілюхи, її висвітлюють у підліткових повістях «Не такий» (2013), «І паралельні перетинаються» (2017) Сергій Гридін, «Дівчина з міста» (2018) Олена Рижко та ін.

У повісті «Помста» Ю. Чернієнко описує усі види шкільного булінгу – фізичний, психологічний, економічний, сексуальний. Авторка розповідає історію старшокласниці Міри, яка впродовж навчання у школі, а згодом і ліцеї, систематично зазнавала знущань і цькування однокласників, упередженого ставлення деяких учителів. Центральним смисловим концептом твору стає помста Міри Ігнатенко всім своїм кривдникам. Обв'язана вибухівкою дівчина зачинає у класі своїх однокласників і перш, ніж знищити усіх, пригадує кожному, хто і як перед нею завинив.

Композиційно текст складається з однієї напруженої події – погроз Міри однокласникам у зачищеному класі, але її яскраві спогади, роздуми-виповідання себе та фрагменти з «Нотатника Міри» відкривають перед читачем розлогу історію жертви. Причини, які спровокували цькування дівчинки, типові: вона інша, бо має багатий внутрішній світ і не живе за принципами більшості; у неї не було таких матеріальних можливостей, як в її однокласників.

Шкільному булінгу передувало насильство вдома: п'яний батько бив матір і тероризував свою сім'ю. Розчарування у батькові, який мав стати захистом для дитини, поглибило дитячу травму і самотність Міри. Цькування у першій школі почалось з історії врятованого кошеняти. Вчителька обізвала першокласницю Міру бруднулею і весь час вичитувала її. Учні наслідували поведінку учительки. Міра з боєм згадує той час: «Учителька наче не помічала моєї розгубленості й насмішок, а вони штовхали мене, видирали з рук портфель, обзивали. Я вислизнула в коридор – подалі від образ, але за мною завжди хтось вибігав, смикав, штовхав. Я почувалася такою нещасною, що зовсім не хотіла ходити до школи» [15, с. 21]. Міра зрозуміла, що неприязнь класної керівнички почалась через те, що її мати не здала гроші на подарунок. Але найгіршим було те, що ця неприязнь передалась однокласникам: «ніхто

вже не грався зі мною на перервах, не хотів сидіти за партою» [15, с. 22].

Ю. Чернієнко показує типовий приклад мовчання жертви. Міра нічого не розповідає про шкільні знущання мамі, бо не хоче її засмучувати. Вже тоді у неї зникали речі, знизилась самооцінка, а відчуття самотності наростало, як і ненависть до кривдників, бажання покінчити з цим раз і назавжди.

Перехід у ліцей не виправдав сподівань на краще. Нові однокласники спочатку «приглядалися», «були привітні, не обривали розмов, коли підходила до них», але згодом зневажали, поводитись зверхньо і з презирством. Міру не запрошували на дні народження, хизувалися перед нею достатком, друзями, модним одягом, мобільними телефонами і ласощами, чим «виплювали заздрість і ненависть» [15, с. 28]. Її обзивали, дражнили, чим вдавалися до вербального булінгу. Про неї складали непристойні вірші і наклепи сексуального характеру, підкладали огидні записки, а під час занять із спортивного орієнтування троє хлопців хотіли її звалтувати. «Безоднею підлості» і тією «краплиною, яка переповнила чашу терпіння» жертви, став вчинок Артема, який спочатку ходив з Мірою на побачення, а потім зневажив перед усім класом.

Щоденне цькування, навмисна ізоляція, приниження гідності спричинило педагогічні, психологічні й медичні наслідки: небажання Міри ходити до школи, прагнення бути однією ученицею у класі й не мати однокласників; якнайшвидше вирости і звільнитися від них; стати русалкою і збайдужіти до всього; вдатися до суїциду чи помститися усім.

Рольову структуру булінгу, описану Ю. Чернієнко, формують образ жертви (Міра), булерів, агресорів (однокласники поодиночки, групами, колективно; перша учителька), спостерігача (однокласника Ярослав, який у повісті виступає оповідачем). Шкільному цькуванню сприяли байдужість і бездіяльність класного керівника. Єдиним її порятунком могла бути шкільний психолог, яка зрозуміла проблему Міри, але з нового навчального року у ліцеї з'явилися інша психологиня – «дуже поважна і бундючна дама».

Динаміка розвитку сюжету повісті «Помста» побудована на ретроспекції, а своєрідне коло «тут і тепер» замикає зав'язка та кульмінаційна точка розповіді: Міра збирає однокласників і вирішує їм помститися – разом згадують минулі події, які відбувались за участі окремих персонажів чи їх груп і пояснюють мотиви саме такої поведінки головної героїні – Міра натискає кнопку на пульті (кульмінація твору) – наслідки вчинку Міри – два варіанти фрагментів з майбутнього життя Міри.

«Помста» Ю. Чернієнко – повість, яка не є стереотипною у контексті творів, адресованих юним. Авторка не абсолютизує добро. За її сценарієм зло породжує зло, агресія і жорстокість породжує нове насильство. Не містить цей твір й однозначного щасливого фіналу. Як зазначає Т. Макарова, аналізуючи цей твір, «сучасна література для підлітків уперше описує не саму проблему, а її дію із середини. Не боротьбу з нею, а здатність виробити імунітет до неї, або ж отримати навички протистояти жорстокій меті, яка насправді виступає вразливішою, ніж сама жертва» [10, с. 103].

У контексті зіставлення «Помсту» можна розглядати із повістю «Пампуха» А. Шавлач з відносно щасливим і спокійним, мирним фіналом. Тема шкільного цькування тут теж є центральною і наскрізною. З головної героїні Гані знущається весь клас. Її цькують через надмірну вагу. І почалося все з того, що «нова класна керівничка – красива та струнка Майя Михайлівна – почала робити Гані всілякі неприємні зауваження» [16, с. 7], а в одній із розмов про шкідливість випічки сказала: «Ти ж не хочеш, аби тебе називали Пампухою» [16, с. 11].

Психологічний шкільний булінг поєднувався з кібербулінгом. Хлопці виставили в інтернеті гидке відео з образливим підписом, а дівчата влаштували переписку з нею від імені хлопця. У коментарях Ганю обзивали і з неї насміхалися. Фізичне знущання і кепкування, словесні образи дівчина переживала щодня. Сміялися з її одягу, змушували танцювати під регіт, знищували її речі, складали про неї непристойні вірші. «Однокласники на чолі з Ангеліною влаштували Гані справжній бойкот. Для початку виштовхали Ганю з-за парти. Усі решта були зайняті, тож довелося їй сісти за останню парту в третьому ряду. Ромко з Давидом вирішили, що цього замало, і підмінили її стілець на старий обідраний, ще й скриплячий» [16, с. 49]. «З Ганею ніхто не розмовляв. Умисно. Навіть ті дівчата, котрі з неї не насміхалися, не наважувалися заговорити. А одного разу хтось (Ромко з Давидом, імовірно!) заплював їй усю парту, а коли Ганя спробувала поскаржитися на це Майї Михайлівні, та лише махнула рукою. Мовляв, досить уже, треба вчитися жити в колективі, перестати конфліктувати, а не наговорювати на однокласників. Довелося так-сяк витерти парту вологими серветками і весь день сидіти, долаючи образу та огиду» [16, с. 50]. Чи не найбільше болу дівчина зазнала тоді, коли Сашко, якого вважала другом, ігнорував її у школі, вдав що не знає і насміхався з неї з іншими старшими хлопцями.

Письменниця змальовує психологічну й соціальну ізоляцію головної героїні через зовнішній конфлікт (відчуження та приниження з боку однолітків) та внутрішній – Ганине безсилля, пригнічену гідність й емоційну боротьбу з образою. Особливо промовистим є фрагмент, де вчителька фактично знімає з себе відповідальність, приписуючи провину самій дитині – типовий механізм «згладжування» конфлікту за рахунок жертви. Таким чином, авторка через цю сцену оголює системну проблему: булінг як не лише міжособистісне насильство, а як явище, яке часто замовчується, легітимізується або ігнорується у педагогічному середовищі.

У цій повісті Ганя – жертва булінгу, яку переслідують однокласники, а провокатором такого ставлення стала учителька. Особистісна неприязнь булера стає неприязню колективною. У пошуках друзів Ганя потрапляє у погану компанію і навіть зважується брати участь у злочині. Нові друзі обіцяють захист і помсту кривдникам.

Динаміка розвитку сюжету – усі стадії страждань і пошуків виходу із ситуації Ганею. Вона тяжко переживала бойкот однокласників, розуміла неправомірність учинків компанії «вагонівців» і зізналася у всьому мамі. Спілкування з психологом, нова класна керівниця, яка задала позитивний тон стосунків між однокласниками, нові подружки із спортивного комплексу – те, що стало початком життя головної героїні.

Приклад ккібербулінгу школярів щодо своєї однокласниці описує у повісті «Дівчина з міста» й О. Рижко. Тіна – старшокласниця, яка змушена на один рік переїхати жити у село до своєї бабусі. Її завдання – вижити, вистояти, відбутися цей «челендж», «виклик самій собі». У Тіни склалися непрості стосунки з новими однокласниками, «серед яких є свої авторитети» – «королева Ніка», «лялька Барбі» Крістіна. Поведінка однокласників з розборками і «претензіями на значущість» приховувала їх справжніх. Тіна міркує: «Почуваюся дурепою, яка судить про людей за зовнішністю. Цікаво, чому ж тоді всі такі хороші поодиноці й перетворюються на збіговисько злих і заздрісних істот, коли збираються разом?» [14, с. 62]. Наративна модель і оповідь від першої особи поглиблюють психологічний портрет Тіни – жертви шкільного цькування.

Компанія Ніки змонтувала відео, на якому Тіна з якимось хлопцем голі й не просто цілуються. Вони надсилали повідомлення і погрожували їй, що виставлять цей файл в мережу, якщо дівчина не виконає завдання. Наслідки знущання, яке

булери сприймали як розвагу і ствердження своєї переваги, були надто серйозні: Тіна зламала ногу, отримала струс мозку і купу синців.

Рольова структура булінгу у цьому творі відрізняється від тієї, наприклад, яка запропонована у «Помсті». Новенька учениця Тіна стає жертвою булерів на чолі з Нікою, але не всі однокласники йдуть проти неї чи є пасивними спостерігачами. За Тіну заступається Макс. Він стає її захисником. Вона не самотня. Своє ставлення до однокласників Тіна змінює під впливом обставин і саме завдяки спілкуванню з Максимом. Дівчина має силу волі переступити через власну байдужість/відстороненість і таки береться за постановку танцю для конкурсу, зближується з іншими дівчатами класу.

Теми булінгу торкається у повістях «Не такий» та «І паралельні перетинаються» С. Гридін. Він зосередив увагу на фізіологічних змінах, психологічних переживаннях, роздумах, емоціях, поведінці хлопців, які дорослішають, висвітлюючи їхні стосунки з однолітками. Процес соціалізації для головного героя повісті «Не такий» Дениса Потапенка пов'язаний із досвідом аутсайдера («іншого»), якого не приймають у шкільному колективі, не розуміють батьки. Через надмірну вагу з нього сміються однокласники, зневажають і принижують. Вербальний і фізичний булінг стосовно хлопця застосовує Канава «Ти що ето, дятел, свої манаткі тут разбрасиваєш?», «Ти на каво, свіня в'єтнамская, батон крошиш?», «Ти, казюл толстий, знаєш, хто я такой?» [4, с. 100]. Комунікаційною метою таких випадів є дискредитація особистості, нагнітання психологічного, морального й емоційного дискомфорту. Письменник влучно відтворює реалії, де вербальна агресія супроводжена фізичним насиллям.

Один яскравий епізод насмішок і невдалого жарту однокласників ілюструє проблему ізоляції як різновиду шкільного цькування в повісті С. Гридін «І паралельні перетинаються». Головний герой дванадцятирічний Роман Гордійчук в новій школі не стає жертвою, але й не стає «своїм». «Ніхто тут не «пресував» новенького, не відбирав гроші і не влаштовував «розбірки». У класі на нього просто не звертали уваги. <...> подружитися ніхто не виявляв бажання» [3, с. 10]. Несприйняття однокласників, відсутність друзів та щирого спілкування з батьками – чинники, які спонукають хлопця вдатися до самогубства.

Ю. Ілюха в повісті «Зеро» описує булінг, який переживає п'ятнадцятирічна Ліля (Лайла). Дівчинка – «інша», об'єкт цькувань однокласників, маминої нелюбові та звинувачень. До

всього – вона живе в «сірій зоні», де постійні обстріли, немає елементарних умов для нормального життя і кожен день загрожує небезпека. Вона пише листи до батька, у яких виповідає свої переживання та описує будні. Її мрія – зустріти його і дізнатися, чому покинув їх з мамою. Вона – темношкіра, як і він. Перед Новим роком дівчина їде з мамою в Харків, де таки зустрічає батька. Авторка залишає багато питань у відкритому фіналі: чи будуть розв'язані проблеми Лайли, чи зможе ця зустріч компенсувати всі роки без любові, змінити сприйняття її іншими, прийняття нею самої себе.

Кожен із аналізованих творів демонструє моделі поведінки й можливості подолання цькування через внутрішні ресурси героя та підтримку з боку оточення, водночас акцентуючи на глибині проблеми, зокрема соціальній байдужості й психологічних травмах. Такі твори формують у підлітків емпатію, критичне мислення, сприяють усвідомленню відповідальності за власні дії й розвитку моральної чутливості. Вони мають значний педагогічний потенціал і можуть бути ефективно використані в освітньому процесі для профілактики шкільного цькування.

Висновки. У сучасній українській підлітковій літературі шкільний булінг художньо репрезентовано як складне багатогранне явище, що охоплює фізичне, психологічне, вербальне цькування, кібербулінг та соціальну ізоляцію. Особливо глибоко проблема шкільного цькування розкрита у повісті «Помста» Ю. Чернієнко, де показано різні форми цькування, його причини (зокрема, домашнє насильство), а також байдужість дорослих і відсутність ефективної підтримки жертви. Авторка фокусує увагу не лише на соціальному явищі, а й на внутрішньому світі дівчини, що

поступово втрачає довіру до людей, накопичує біль, ненависть і прагне помсти.

У повісті А. Шавлач «Пампуха» показано, як психологічний і кібербулінг посилюються негативною поведінкою класної керівниці, але завдяки підтримці психолога, нової вчительки та друзів героїня Ганя знаходить сили подолати цькування. У творі Олени Рижко «Дівчина з міста» висвітлюється досвід нової учениці Тіни, яка зазнає фізичних і психологічних знущань, проте знаходить захист у однокласника Макса, що допомагає їй інтегруватися у колектив.

С. Гридін у повістях «Не такий» і «І паралельні перетинаються» розкриває різні прояви цькування: Денис Потапенко стає жертвою фізичного і словесного насильства через зайву вагу, а Роман Гордійчук – переживає ізоляцію та байдужість однолітків, що призводить до психологічної кризи.

Ю. Ілюха в повісті «Зеро» поєднує тему булінгу з війною і соціальним відчуженням, показуючи, як темношкіра дівчина Ліля стикається із дискримінацією і сімейними труднощами у небезпечних умовах «сірої зони».

Ці твори підкреслюють важливість підтримки, розуміння та активної соціальної позиції як жертв, так і оточення, а також необхідність свідомого втручання педагогів і батьків для формування здорових міжособистісних стосунків і подолання цькування.

Перспективи подальшого дослідження полягають у поглибленому аналізі читацького сприйняття цих творів підлітками, розробленні методичних рекомендацій для використання художніх текстів у профілактиці булінгу в шкільному середовищі, а також у вивченні трансмедійних форматів (аудіокниг, екранізацій, книжкових блогів), які можуть підсилити виховний і просвітницький потенціал літератури.

Список літератури:

1. Близько 100 справ щодо булінгу в українських школах на рік. *Опендатабот*. 2024. URL: <https://surli.cc/lcijry> (дата звернення: 19.06.2025).
2. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення: 19.06.2025).
3. Гридін С. І паралельні перетинаються. Львів : ВСЛ, 2017. 128 с.
4. Гридін С. Не такий. Львів : ВСЛ, 2013. 176 с.
5. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. К. : Академвидав, 2018. 320 с.
6. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва. К. : ВЦ «Академія», 2025. 456 с.
7. Качак Т. Шкільний булінг як тема у літературі для дітей: художня модель Тетяни Корнієнко. *Ключ*. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/496> (дата звернення: 19.06.2025).
8. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2009. № 1–2. С. 84–93. URL: <https://surli.li/hoqrjm> (дата звернення: 19.06.2025).
9. Купріян О. Втеча за шпалери: булінг у сучасній підлітковій літературі. *Barabooka*. URL: <https://surli.li/tcwkmc> (дата звернення: 19.06.2025).

10. Макарова Т. М. Булінг як внутрішня мотивація до самоствердження: причини та наслідки (за повістю Ю. Чернієнко «Помста»). *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2024. № 93. С. 101–107. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-14>
11. Мельникова О. М., Трофаїла Н. Д., Журавко Т. В. Профілактика дитячого булінгу. *Габітус*. Випуск 21. 2021. С. 88–91.
12. Найчук В. В., Тітоходь А. М. Психологічні аспекти прояву булінгу в шкільному середовищі. *Габітус*. 2020. № 19. С. 258–262. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.45>
13. Ожійова О. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2009. С. 158–163.
14. Рижко О. Дівчина з міста. К. : ВЦ «Академія», 2018. 144 с.
15. Чернієнко Ю. Помста. К. : ВЦ «Академія», 2019. 160 с.
16. Шавlach А. Пампуха. К. : ВЦ «Академія», 2018. 144 с.
17. Espelage, D. L., Swearer, S. M. *Bullying in American Schools: A Social-ecological Perspective on Prevention and Intervention*. (1st ed.). Routledge. 2003. URL: <https://doi.org/10.4324/9781410609700>
18. Juvonen, J., Graham, S. (Eds.). *Peer Harassment in School: The Plight of the Vulnerable and Victimized*. Guilford Press, 2001. 440 p.

Kachak T. B. SCHOOL BULLYING IN CONTEMPORARY UKRAINIAN ADOLESCENT LITERATURE

The article analyzes the literary representation of school bullying in contemporary Ukrainian fiction for teenagers through the works of Yulia Chernienko (“Revenge”), Alevtyna Shavlach (“Pampukha”), Olena Ryzhko (“The Girl from the City”), Serhiy Hrydin (“Not Like That”, “And the Parallels Intersect”), and Yulia Ilyukha (“Zero”).

The aim of the study is to identify the dominant thematic accents in the depiction of bullying, the psychological states and reactions of its victims, as well as the pedagogical potential of these works in fostering critical thinking, social sensitivity, and the ability to resist injustice.

Bullying in these texts is presented as a multifaceted phenomenon that includes physical, psychological, verbal abuse, cyberbullying, and social exclusion. In the story «Revenge,» the author comprehensively reveals all types of bullying, traces the sources of violence (including domestic), and highlights the social indifference of teachers and the ineffectiveness of the victim support system. In “Pampukha”, the possibility of overcoming bullying is shown through psychological support, changes in the environment, and the protagonist’s inner strength. “The Girl from the City” depicts physical and psychological violence, yet highlights the importance of peer support in social adaptation. Hrydin’s works illustrate different types of bullying: from verbal and physical aggression in “Not Like That” to emotional crises and social isolation in “And the Parallels Intersect”. “Zero” intertwines bullying with the themes of war, territorial instability, and racial identity, intensifying the challenges faced by the protagonist.

The article emphasizes that the portrayal of bullying victims serves as a meaningful tool for developing adolescents’ critical attitude toward social injustice, empathy, and awareness of the need for active resistance to abuse. The role of peers, teachers, and parents in building healthy interpersonal relationships is also underlined.

Thus, the study confirms that contemporary Ukrainian adolescent fiction not only reflects the urgent issue of bullying, but also possesses significant potential for shaping socially aware and emotionally intelligent youth.

Key words: adolescent literature, bullying, teen fiction, school fiction, victim of bullying.